

Optakt

Et nationalt sprog er en dialekt med hær, flåde og ordbog

I 1987 samlede den tyske forfatter Hans Magnus Enzensberger syv reportager om lige så mange lande i Europa og udsendte dem under titlen *Åh Europa*. Det er dristigt og nogen vil vel også mene prætentivt af mig at bruge den samme titel i denne samling indtryk, analyser og beretninger om Danmark og danskerne i et mangfoldigt Europa. Jeg har gjort det for at vedgå arv og gæld til Enzensberger, og fordi det er en glimrende titel, der i al sin tvetydighed over det europæiske rammer lige i øjet. Enzensberger skrev om Europa gennem periferierne, hvilket markeredes i valget af lande, Sverige, Italien, Ungarn, Portugal, Norge, Polen og Spanien. Jeg er gået den modsatte vej og skriver om Europa gennem de fire største lande, Frankrig, Storbritannien, Tyskland og Italien plus Centraleuropa, dengang det var samlet i én statsdannelse.

Lighederne med Enzensberger er tre. For det første det tilsyneladende paradoks, at Italien kan optræde både som centrum og periferi. Det skyldes, at Italien har foretaget rejsen fra centrum til periferi i løbet af efterkrigstiden og nu af nogle iagttagere ligefrem opfattes som en vejviser til fremtiden – på godt og ondt. I øvrigt var Enzensberger i allerhøjeste grad opmærksom på dette forhold, da han i 1983 skrev om Italien, faktisk var det ham, der som en af de første lancerede teorien om “det italienske tilfælde” som sindbillede på en mulig fremtid efter central- og velfærdsstatens sammenbrud. Jeg undersøger først og fremmest de fire store lande i Europa som idealtyper på politisk, økonomisk og social udvikling. Vi plejer jo at skildre det særligt europæiske som en kombination af den franske politiske, den britiske industrielle og den tyske filosofiske revolution. I en årrække har jeg sammen med skiftende grupper af kolleger været engageret i en serie undersøgelser af de europæiske nationale stater, nationstater som vi kalder dem for ikke at blive fanget af landenes egne påstande om at være vellykket nationalt integrerede.

Vi lagde ud med ‘undtagelserne’ Italien og Tyskland og opdagede, at de ikke var så afvigende fra den europæiske ‘normalitet’, som det normalt antages af britiske og tyske historikere; opdagede derefter at den klassiske demokratiske revolutions fædreland, Frankrig aldrig har været særlig demokratisk og knap nok republikansk før 1945. På den baggrund måtte det være logisk at undersøge det klassiske eksempel på demokratisk-parlamentariske institutioner og fødestedet for den industrielle revolution, England. Ikke særligt overraskende var resultatet, at stort set alle forestillingerne om det ‘typiske England’ var forkerte. Staten har ikke siges på noget tidspunkt demokratisk i den moderne, repræsentative forstand – *strong government* har altid været vigtigere end repræsentativitet; den klassiske industrielle revolution viser sig ved nærmere undersøgelse, aldrig at have fundet sted, eller hvis der var en revolution var den ikke industriel. Og sidst men ikke mindst, ‘England’ eksisterer muligvis, men statsdannelsen på de britiske øer er ikke engelsk men netop britisk og skal forstås som et resultat af multinationale processer mere i stil med den pyrenæiske halvø eller habsburg-monarkiet end Frankrig, som man plejer at sammenligne med. Den næste i rækker af undersøgelser var derfor en bog om Centraleuropa under og efter Habsburgerne.

Resultatet har altså været en dekonstruktion af de begreber, som vi plejer at tænke Europa i, men det betyder ikke, at der ikke eksisterer begreber, hvormed vi kan begribe vores verdensdel og kulturelle tradition. Det gør der bestemt. Men for at finde nye begreber må vi frigøre os fra de tankebaner, som blev lagt fast i 1800-tallet. Dette århundrede var karakteriseret ved udviklingen af det industrielle samfund og opkomsten af de to hovedideologier, liberalismen og socialismen. Disse to tankeretninger opfatter sig som hinandens absolutte modsætninger, men ved nærmere undersøgelse viser de sig at forudsætte hinanden. Ingen arbejderklasse uden borgerskab, ingen socialisme uden liberalisme ja, men heller intet borgerskab uden arbejderklasse, ligesom liberalisme er utænkkelig uden socialisme. Set fra 1990'ernes privilegerede udsigtspunkt, med en diskrediteret socialisme og en liberalisme, der har sejret sig til døde, er det nemt at se det fælles for disse to vækstideologier. De er kun uenige om fordelingsprincipperne, ikke at der skal være en vækst at fordele. Stadig set i lyset af nutidens erfaring springer det mere i øjnene, at det 19. århundrede snarere end at være industrialismens århundrede var nationalismens eller rettere nationaliseringens århundrede. Som de moderne nationalitetsforskere overbevisende har påpeget, var forudsætningen for det moderne demokratis anonyme repræsentation national integration og ensliggørelse. Hvordan ellers få os til at forstå hinanden og acceptere, at stemmer afgivet af mennesker, vi aldrig har mødt og aldrig vil komme til at kende, har betydning for vores tilværelse? Det er jo essensen af det repræsentative demokrati, som vi har vænnet os til at betragte som selvfølgeligt og naturligt. Men det er det ikke. Det har taget lang og er kun lykkedes i mådeligt omfang at gøre de forskellige indbyggere i Europas stater til italienere, tyskere og franskmænd.

Netop her er den danske erfaring vigtig for forståelse af Europas historie. Normalt regner vi med, at danskere er ligesom de andre bare anderledes, og forsøger derfor at beskytte vores kostelige egenart mod de andres skumle overgreb. Det er den fælles mentalitet neden under den udbredte skepsis over for alle europæiske unionsplaner, uanset hvordan modstanden nærmere begrundes. Men den nationale integration har faktisk været mere dybtgående end i næsten alle andre lande i verden. Vi tilhører en lille eksklusiv klub (under 10 stater), hvor politisk nation, folk og stat er tæt på at være identiske. Det er det officielle ideal for alle andre medlemmer af De forenede Nationer – der reelt er stater – men et ideal som meget få lever op til, heller ikke blandt vore europæiske naboer. Derfor skal vi som danske være forsigtige med vores automatiske forestillinger om 'normalt' og 'naturligt' i en national historie. Vi repræsenterer muligvis et ideal, men i så fald er det ideal der kun er realiseret ved et historisk tilfælde, som især hænger sammen med regeringernes ringe evne til at føre krige. Det bliver man opmærksom på ved en systematisk komparativ historieskrivning og det er det andet punkt, hvor min indfaldsvinkel adskiller sig fra Enzensbergers. Jeg skriver historien eks- og implicit gennem den danske erfaring. Ikke kun for at forstå Danmark, danskerne og det danske rige bedre, men også for at forstå de andre bedre. Deraf den anden del af titlen, O Danmark.

Metoden er som sagt sammenligningen, men også rejsen. Rejsen i fysisk konkret forstand men også i og gennem bøgerne på samme måde som et andet af mine forbilleder, italieneren Claudio Magris udforskede Donau og litteraturen om Donau i sin rejse i virkeligheden og i litteraturen fra 1986. Derfor er flere af kapitlerne bygget op som en serie reportager fra besøg rundt om i de europæiske lande. Denne fremgangsmåde rummer flere fordele ud over den rent didaktiske. Først og fremmest sætter den forestillingsevnen fri, hvilket er nødvendigt, når man forsøger at bryde med det automatiske forklaringsstillads, som de historiske, litterære og

samfundsvidenskabelige discipliner er indhyldet i. De er jo alle børn af det 19. århundredes nationalisering og mere eller mindre bevidst udviklede til at indoktrinere skolebørnene i de nye masseskolesystemer med. Forestillingen om den nationale litteratur stammer fra sidste århundrede, hvor man etablerede det curriculum, ved hjælp af hvilket børnene skulle lære det nationale sprog. Dette sprog blev samtidig kortlagt og registreret i ordbøger, så man kunne se, hvad der hørte med til ens eget sprog, og hvad der var fremmed. At den nationale historie også blev skrevet i sidste århundrede er så indlysende, at det ikke behøver at blive nævnt. Mere intrikat er, at det skete samtidig med den metodiske raffinering af disciplinen, som man plejer at kalde for professionaliseringen eller videnskabeliggørelsen af historien. Men det skete indenfor en mere eller mindre klart forstået national afgrænsning, som vi stadig har med os i dag. Det gør det selv nu om dage svært for historikere og samfundsforskere at tale med hinanden, selv når de mener at beherske hinandens sprog. Enten begår de sociologernes og politologernes fejl at regne med at alle udviklinger er ens og lige som i USA, eller også taler de som historikerne stadig om deres eget lands erfaringer, når de tror at tale om de andres. I den situation er det en fordel at komme fra det lille land. Vi er mindre hildet i vaneforestillinger, fordi vi fra starten af studiet er vænnet til at læse de andres historie på deres sprog og derfor i det mindste i princippet har mulighed for at se de samme hændelser i forskellige nationale perspektiver. Og det er hvad komparativ historie i al beskedenhed går ud på.

Endelig adskiller mit perspektiv sig fra Enzensbergers ved, at jeg også har forsøgt at indkredse det europæiske hos de to store magter, der indtil for ganske nylig indkapslede Europa som en sandwich. Den eller de europæiske udvandrer kulturer i Amerika er lige så fuldt en del af det europæiske potentiale, som de gamle lande i Europa er det. Det samme gælder for Rusland, selv om det ikke er på mode at huske det. Hverken det byzantiske autokrati, den oplyste enevælde eller kommunismens udviklingsdiktatur er væsensfremmede for Europa, og det er for nemt at skyde skylden for ulykkerne på tatarisk eller anden orientalsk indflydelse, som det ofte gøres af russere og andre. Russisk historie hører med til den europæiske erfaring, selv om Rusland selv er så stort, at det er et kontinent for sig ikke en del af 'Europa'. Samtidig med disse to burde men i virkeligheden også skrive flere af de andre aflæggers civilisationers historie, men et sted slipper selv en professionel komparativ historikers kompetence og kræfter op. Det er også grunden til, at jeg ikke har inkluderet Osmannerriget, det moderne Tyrkiet og Nordafrika i fremstillingen, hvor betydningsfulde de end har været for definitionen af det europæiske. Det må vente til en anden gang. Her har jeg indskrænket mig til at skitsere de europæiske værdiers mange nationale huse, dels for at vise mangfoldigheden og for at vise hvorledes de danske erfaringer passer i den europæiske helhed, dels for at antyde hvad vi kan bidrage med, hvis vi dropper berøringsangsten over for alle dem der er ligesom os selv, bare lidt anderledes.

Til slut en kort tak til de mange som i tidens løb har kommenteret og forbedret mine tekster. Først i forbindelse med den første udgave af dem i tidsskifter og dagblade og de forskellige arbejdsgrupper, hvor tankerne er blevet udviklet – en komplet fortegnelse findes bagest i bogen. Takken gælder først og fremmest venner og kolleger, som jeg har samarbejdet med om udgivelsen af *Den Jyske Historikers* fem nationstats undersøgelser. Dernæst tak til Center for Kulturforskning, hvor jeg nu i fem år har haft de bedst tænkelige arbejdsbetingelser til at bedrive mine sammenlignende studier især af det danske. Total frihed kombineret med et mildt men fast pres for at få tingene gjort helt og ikke blot halvt færdige. Til sidst en særlig tak til Nils Arne Sørensen og

Jan Ifversen, der med urimeligt kort varsel sprang til og læste manuskriptet igennem. De har reddet mig for mange fejl og inkonsistenser uden at være enige i alle synspunkter. Og tak til Merete Ries, der straks erklærede sig villig til at udgive bogen og ikke blegnede i nævneværdig grad, da den overskred det oprindeligt aftalte med næsten 100 %.